

सीजी नेट स्वरा

छत्तीसगढ राज्यातील आदिवासींना त्यांचे प्रश्न मांडण्यासाठी एक हक्काचं व्यासपीठ मिळवून देण्यासाठी पत्रकार शुभ्रांशू चौधरी यांनी 'सीजी नेट स्वरा'ची कल्पना प्रत्यक्षात आणली आहे.

यानिमित्ताने त्यांच्याशी साधलेला संवाद.

न क्षलवाद हा भारताच्या अंतर्गत सुरक्षेला असलेला सर्वांत मोठा धोका आहे, असं विधान पंतप्रधान मनमोहन सिंग यांनी केल्याला आता सहा वर्ष उलटून गेली. बस्तर, दांतेवाडा हा छत्तीसगढमधला परिसर म्हणजे नक्षलवादी कारवायांचं देशातील एक मुख्य केंद्र. या परिसरासंबंधी मुख्य प्रवाहातील माध्यमांमध्ये बातम्या येत असतातच; पण या बातम्या म्हणजे बाहेरच्यांनी आतत्या परिस्थितीचा आढावा घेतल्यासारखं असतं.

या पार्श्वभूमीवर आदिवासींना त्यांचे प्रश्न मांडण्यासाठी, स्वतःच व्यासपीठ मिळवून देण्यासाठी 'बीबीसी'सोबत काम केलेले पत्रकार शुभ्रांशू चौधरी यांनी 'सीजी नेट स्वरा'चा प्रयोग चालवला आहे. चौधरी स्वतः मूळचे छत्तीसगढचेच. त्यांचं शालेय शिक्षणही आदिवासीबहुल शाळेत झालं, पुढे पत्रकारितेत आल्यानंतर त्यांनी बराच काळ 'बीबीसी'साठी आणि दोन वर्ष 'द गार्डियन'साठी वार्ताकिनाचं काम केलं. नक्षलवादी भागातून वार्ताकिनाचा अनुभवही त्यांच्या गाठीशी आहे.

'बीबीसी'सोबत दहा वर्ष काम केल्यानंतर वयाच्या पस्तिसाव्या वर्षी चौधरी यांनी नोकरी सोडण्याचा निर्णय घेतला, त्यामागे आदिवासींना स्वतःचं माध्यम मिळवून देण्यासंबंधी काय करता येईल याचा शोध घेणं हे मुख्य कारण होतं. पण आदिवासींसाठी असं माध्यम उभारण्याचं काम अवघड होतं. मुळात वर्तमानपत्र किंवा टीव्हीसाठी लागणारा पैसा परवडण्याजोगा नव्हता. मर्यादित अंतरात प्रसारण करणाऱ्या कम्युनिटी रेडिओच्या

स्तरावर काही प्रयत्न करता आला असता; पण त्यासंबंधीच्या सरकारी नियमांमुळे बातम्यांशी संबंधित कृती या माध्यमातून करता येत नाही. त्यामुळे हा पर्याय रद्द झाला. या भागात इंटरनेटचा प्रसारही झालेला नसल्याने तोही मार्ग बंद होता. एक माध्यम मात्र आदिवासी भागातही चांगल्यापैकी रुळलं असल्याचं चौधरींच्या लक्षात आलं. हे माध्यम म्हणजे मोबाइल फोन. या माध्यमाचा वापर करून, तंत्रज्ञान तज्ज्ञांची मदत घेऊन चौधरींनी 'सीजी नेट स्वरा'ची कल्पना २०१०मध्ये प्रत्यक्षात आणली. ('सीजी'ही 'छत्तीसगढ' नावासाठीची अक्षर; इंटरनेटची या मॉडेलमधली भूमिका महत्वाची म्हणून 'नेट'. आणि मौखिकतेला यात प्राधान्य असल्यामुळे 'स्वरा'.)

लोकशाही देशात सगळ्या लोकांना बोलण्याचा हक्क असणं आणि सगळ्यांनी एकमेकांचं बोलणं ऐकून घेणं हा समस्या सोडवण्याचा एक मुख्य मार्ग असावा, एवढाच 'सीजी नेट स्वरा'मागचा आशावाद.

या निमित्ताने शुभ्रांशू चौधरी यांच्याशी साधलेला संवाद.

'सीजी नेट स्वरा'च्या निर्मितीमागची भूमिका काय होती?

-आपल्या माध्यमांच्या व्यवस्थेत कुठल्याही विषयाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन वरून खाली पाहिल्यासारखा असेतो. उदाहरणार्थ, नक्षलवादाची समस्या असेल, तर दिल्लीतील एखाद्या वृत्तसंस्था माझ्यासारख्या एखाद्या पत्रकाराला छत्तीसगढमधल्या

जंगलात पाठवेल आणि मग ती व्यक्ती तिथून दिल्लीला माहिती पाठवेल. यात त्या भागात राहणाऱ्या मंडळीचं खरं म्हणणं कित्पेकदा मांडलंच जात नाही. दिल्लीहून येणाऱ्या पत्रकाराला आदिवासींची भाषा पुरेशी येत नसते. त्यामुळे जे हिंदीत संभाषण साधू शकतात त्यांच्याशीच तो बोलू शकतो. छत्तीसगढपुरता विचार केला तर मुख्य प्रवाहातील वर्तमानपत्रं व दूरचित्रवाणी वाहिन्यांत काम करणाऱ्या पत्रकारांमध्ये आदिवासी समाजातून अलेत्यांचं प्रमाण नगण्य आहे. या भागामधील आदिवासींमध्ये गोंड व कुरुख या भाषा मुख्यत्वे बोलत्या जातात. या भाषा जाणणारे पत्रकार माध्यमांमध्ये कमी संख्येने असल्यामुळे आदिवासींच्या भावनांचं प्रतिबिंब माध्यमांमध्ये पडणं कठीणच असत. कुरुख भाषेचं उदाहरण द्यायचं, तर ही भाषा बोलणारे वीस लाखांहन अधिक लोक आहेत; पण या भाषेत ना एखादं वर्तमानपत्र आहे, ना टीव्ही वैनेल, ना एखादं रेडिओ केंद्र.

‘बीबीसी’मधली नोकरी सोडल्यानंतर आदिवासींशी संवाद साधताना मला असं लक्षात आलं, की नक्षलवादाच्या समस्येला भाषेचा हा प्रश्न मोठ्या प्रमाणात कारणीभूत आहे. तुम्ही आमच्याशी संवाद साधत नसाल तर आम्हाला तिसऱ्या कोणाशी तरी संवाद साधावाच लागणार. आणि हे तिसरे म्हणजे जर नक्षलवादी असतील तर त्यासाठी दोषी कोण, असा सवाल आदिवासींकडून ऐकायला मिळाला. नक्षलवादाची समस्या ही मुळात नक्षलवादाशी संबंधित समस्या नसून संवादाच्या तुटीची समस्या आहे. ही संवादाची तूट भरून काढण्यासाठी आम्ही मीडियाचं पर्यायी मॉडेल उभारण्यावर लक्ष केंद्रित केलं आणि त्यातून ‘सीजी नेट स्वरा’चा जन्म झाला. आदिवासी प्रंपरा ही मुख्यत्वे मौखिक आहे याचं महत्त्व लक्षात घेऊन आणि या भागातील मोबाइलचा बन्यापैकी प्रसार पाहून मोबाइलचं माध्यम वापरून आम्ही या मॉडेलचा पाया घातलाय.

‘सीजी नेट स्वरा’चं काम कशा प्रकारे चालतं?

छत्तीसगढमधील आदिवासी भागातील व्यक्तीला एखाद्या घटनेसंबंधी काही संदेश द्यायचा असेल तर ती आपल्या मोबाइलवरून ‘सीजी नेट स्वरा’च्या फोननंबरवर मिस्त कॉल देते. ‘सीजी नेट स्वरा’चं कार्यालय व या यंत्रणेचा सवर्हर बॅंगलूरुमध्ये आहे. तिथे एखाद्या व्यक्तीचा मिस्त कॉल आल्यानंतर त्या व्यक्तीला फोन केला जातो. मग ती व्यक्ती कुरुख, गोंडी किंवा हिंदी भाषेमध्ये आपला संदेश संगते. हा संदेश ‘सीजी नेट स्वरा’च्या बॅंगलूरुमधील मुख्य कार्यालयातले पत्रकार रेकॉर्ड करतात. रेकॉर्ड केलेला संदेश साधारण तीन मिनिटांचाच असतो. त्यानंतर या संदेशाची शहानिशा केली जाते. मुळात संबंधित व्यक्तीला आपल्या खन्या नावानेच असा संदेश देता येतो. या संदेशाचा सारांश इंग्रजीमध्ये ‘सीजी नेट स्वरा’च्या वेबसाइटवर मूळ रेकॉर्डिंगसह प्रसिद्ध केला जातो. यामुळे जगभरातील माध्यमांना, पत्रकारांना व इतर सर्वांना तो संदेश ऐकता येतो. शिवाय एखाद्याला आपल्या फोनवरून संदेश ऐकायचा असेल तर तो बॅंगलूरुमधील कार्यालयातील नंबरवर फोन करून संदेश ऐकू शकतो.

दिवसाला साधारण तीन ते चार संदेश ‘सीजी नेट स्वरा’वर रेकॉर्ड केले जातात.

गेल्या दोन वर्षांतल्या ‘सीजी नेट स्वरा’वरच्या नोंदी पाहिल्या तर त्यातल्या ८५ टक्के हिंदीमध्ये आहेत तर १० टक्के च कुरुख भाषेत आहेत आणि उरलेल्या ५ टक्के गोंडी आदी आदिवासी भाषांमध्ये. मुख्य प्रवाहातील माध्यमांमध्ये आदिवासी भाषांना प्रतिनिधित्व नाही, हा दोष दूर करण्याच्या हेतूने सुरु झालेल्या ‘सीजी नेट स्वरा’च्या उपक्रमातही आदिवासी भाषांमधून बोलत्या जाणाऱ्या नोंदीचं प्रमाण कमी आहे, असं का? यावर काय उपाय करता येईल?

- तुमचं निरीक्षण रास्तच आहे. ही आमच्या क्षमतेची कमतरता आहे असं म्हणता येईल. ज्या लोकांना फक्त आदिवासी भाषाच बोलता येते त्या लोकांपर्यंत आम्ही पोहोचू शकतेलो नाही. या भागातली परिस्थिती अशी आहे, की जिथर्यात डांबरी रस्ते आहेत किंवा ज्या भागात जाणं सुरक्षित आहे तिथर्यातच ‘सीजी नेट स्वरा’चं काम पोचत आहे. रस्त्यांना लागून असलेल्या परिसरात राहणाऱ्या आदिवासींपैकी बहुतेकांचा हिंदीशी परिचय असतो, त्यामुळे ते आपलं म्हणणं मांडण्यासाठी पुढे येतात. पण त्यापलीकडे जंगलाच्या आतल्या भागात पोहोचणं विविध कारणांसाठी अतिशय अवघड आहे. त्यासाठी जेवढी सक्षम यंत्रणा हवी तेवढी आमच्याकडे सध्या नाही. गेल्या तीन वर्षांत आम्ही प्रायोगिक तत्त्वावर ‘सीजी नेट स्वरा’चा उपक्रम राबवतोय आणि किमान ‘थिअरी’च्या पातळीवर आम्ही काही गोटी सिद्ध करायचा प्रयत्न केला आहे. ज्याला ‘मीडिया डार्क झोन’ असं म्हणतात, म्हणजे जिथे माध्यमांचा अजिबोत वावर नाही अशा ठिकाणी माध्यमांचा रीतसर नियमित वावर असू शकतो असं एखादं मॉडेल विकसित करायचा आमचा प्रयत्न आहे. सध्या हे मॉडेल थिअरीच्या पातळीवर दिसत असलं, तरी भविष्यात आपल्या मातृभाषेमध्येच बोलणाऱ्या आदिवासींचा या उपक्रमातील सहभाग वाढवता येईल यासाठी आम्ही प्रयत्नशील आहोत. अर्थात एक गोष्ट आपण लक्षात घेतली पाहिजे, की ‘सीजी नेट स्वरा’च्या माध्यमातून कुरुख भाषेतील बातमी स्वरूपातील जेवढ्या नोंदी झाल्यात तेवढ्याही पूर्णी कधीच कुठल्याही माध्यमात प्रसिद्ध झालेल्या नाहीत.

आदिवासी भागातील गैरप्रकाराबद्दल एखाद्या व्यक्तीने ‘सीजी नेट स्वरा’वर माहिती दिली, तर पहिली शक्यता ही आहे, की त्या व्यक्तीला संबंधित प्रशासकीय किंवा अन्य यंत्रणेकडून धोका निर्माण होईल. अशा प्रकारचे काही अनुभव तुम्हाला आलेत का? अशा घटनांमुळे ‘सीजी नेट स्वरा’च्या कामाची व्यासी मर्यादित राहील असं वाटतं का?

- समाजातील रूढ पद्धतीमध्ये कोणताही बदल होऊ घालाला की त्या बदलाने ज्यांचे हितसंबंध दुखावले जातात ते त्या बदलांना हाणून पाडायचा प्रयत्न करतातच. ‘सीजी नेट स्वरा’च्या बाबतीतही अशा अनेक घटना घडलेल्या आहेत. लिंगाराम हा छत्तीसगढमधला पहिला प्रशिक्षित आदिवासी पत्रकार आहे. मुळात आदिवासी पत्रकारांची छत्तीसगढमधील

संख्या दोन आकडीही नाही. या पाश्वर्भुमीवर लिंगाराम दिल्लीला पत्रकारितेचा अभ्यासक्रम करण्यासाठी गेला; पण नंतर त्याला पोलिसांनी ताब्यात घेतलं. नक्षलवादी असत्याच्या आरोपावरून त्याला तुरुंगात डांबण्यात आलंय. त्याची शिक्षिका असलेली आत्या सोनी सोरी याही वास्तविक लिंगाराममुळे अजूनही रायपूरच्या तुरुंगात खितपत पडून आहेत. लिंगारामला परत बोलावण्यासाठी त्यांना धमकावण्यात आलं आणि अखेरीस त्यांनी साहाय्य न केल्यामुळे पोलिसांनी त्यांनाही तुरुंगात डांबलं. त्यांच्यावर अत्याचार सुरुच आहेत. सोनी सोरी प्रकरणामुळे याबद्दल मुख्य प्रवाहातल्या माध्यमांमध्येही चर्चा होतेय. लिंगारामला पत्रकार म्हणून काम करायची संधी मिळण्याऐवजी तुरुंगाची हवा खावी लागत आहे.

असंच दुसरं उदाहरण भान साहू यांचं. त्यांनी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतील भ्रष्टाचाराबद्दल 'सीजी नेट स्वरा'वर बातमी दिली होती. त्यानंतर त्यांना त्यांच्या घरमालकाने घर सोडण्यास सांगितलं. कारण काहीच दिलं नाही. साहू आदिवासी भागात राहत नव्हत्या, मात्र तिथल्या घटनांचं वार्ताकिन त्या करत; पण त्यांच्या या कामामुळे त्यांच्यावर दबाव येऊन घर सोडण्याची वेळ आली.

तिसरं उदाहरण अफझल खान यांचं. भोपाळ पटून इथे मेक्निक असलेले खान 'सीजी नेट स्वरा'साठी बातप्पा पाठवतात म्हणून पोलिसांनी अनेकदा त्यांच्या घराची झडती घेतली, धमकावणी केली.

अशी अनेक उदाहरण आहेत. आदिवासी भागांमधून 'सीजी नेट स्वरा'साठी काम करणाऱ्यांना एक तर धमकावून काम थांबवण्यास सांगितलं जातं किंवा दुसरा मार्ग म्हणजे त्यांना काम थांबवण्यासाठी पैसे दिले जातात. 'लिंगारामची जी अवस्था झाली तीच तुमचीही होईल' अशा धमक्या दिल्या जातात. या अडथळ्यांमुळे अनेकांनी आमच्यासाठी बातमीदारी करणं थांबवलं, संपर्क तोडला.

याच मुद्द्यावर अजून एक सांगण्यासारखं म्हणजे आमचा सर्वहर बेंगळुरुला आहे. तोही बंद पाडण्याचे प्रयत्न झाले आहेत. हे कोणी केलं याचे पुरावे मी देऊ शकत नाही, कारण अशा गोष्टी कायदेशीररीत्या केलेल्या नसतात. बेंगळुरुमध्ये एका घरामध्येच आमचं कार्यालय होतं आणि तिथे सर्वहर होता. तो तीनदा बंद पाडण्यात आला. आम्हाला आमची जागाही बदलण्यास भाग पाडण्यात आलं. यामुळे अनेक अडचणी निर्माण झाल्या. एक तर आम्ही जो लँडलाइन फोन 'सीजी नेट स्वरा'च्या कामासाठी वापरायचो त्याचा नंबर सारखा बदलावा लागला. लँडलाइन फोनमुळे एकाच वेळी ३० जणांना 'सीजी नेट स्वरा'वरचे संदेश ऐकवण्याची सोय होती; पण आता जागा बदलण्याच्या त्रासामुळे आम्हाला या कामात मोबाइलचा वापर करावा लागतो, ज्याच्या माध्यमातून एका वेळी केवळ एकच व्यक्ती संदेश ऐकू शकते. यावर काही तांत्रिक उपाय करण्याच्याही प्रयत्नात आम्ही आहोत.

पण याला पर्याय नाही. या गोर्टीना तोंड देणं हाच एक मार्ग असू शकतो. त्यासाठी आमची यंत्रणा सक्षम करणंही आवश्यक

आहे.

'सीजी नेट स्वरा'संबंधी मुख्य प्रवाहातल्या माध्यमांचा आतापर्यंतचा प्रतिसाद कसा आहे?

- अनेक पत्रकार व वर्तमानपत्रं 'सीजी नेट स्वरा'वरच्या नोंदींकडे लक्ष ठेवून असतात असं आमचं निरीक्षण आहे. मुळात आम्ही मुख्य प्रवाहाशी स्पर्धा करत नाही, तर मुख्य प्रवाहातील माध्यमांमध्ये ज्या काही रिकाम्या जागा राहून जातात त्या भरण्याचं काम आम्ही करतो. उदाहरणच सांगायचं झालं तर, काही काळापूर्वी एका सचिव पातळीवरच्या अधिकाऱ्याची माओवाद्यांनी हत्या केल्याची बातमी आली. अशी बातमी आम्ही 'सीजी नेट स्वरा'वर प्रसिद्ध करत नाही. कारण ही एवढी मोठी बातमी असते की त्यासंबंधी प्रत्येक माध्यमातून काही ना काही माहिती बाहेर येतच असते. त्यामुळे 'सीजी नेट स्वरा'च्या व्यासपीठावर त्यासंबंधी नोंद प्रसिद्ध करण्यात आधीच मर्यादित असलेले स्रोत खर्च करण्यात अर्थ उरत नाही. याउलट, काही घटनांची किंवा समस्यांची थेट आदिवासी भागांमधून आलेली माहिती मुख्य प्रवाहातल्या माध्यमांना उपयुक्त ठरू शकते. आमच्या आतापर्यंतच्या अनुभवानुसार मुख्य धारेतली माध्यमं 'सीजी नेट स्वरा'वरच्या संदेशाची दखल घेतात असं दिसां.

संदेशाची शहानिशा करणं हा भाग काही प्रमाणात 'सीजी नेट स्वरा'च्या पत्रकारांच्या जबाबदारीवर होतो; पण त्यापलीकडे त्या संदेशाची बातमी करावी असं एखाद्या वर्तमानपत्राला वाटलं तर ते त्यांच्या स्रोतांमार्फत या संदेशातून दिलेल्या माहितीची तपासणी करतातच. आतापर्यंत 'द हिंदू', 'द टाइम्स ऑफ इंडिया' या वृत्तपत्रांनी 'सीजी नेट स्वरा'च्या संकेतस्थळावरील संदेशांचा आधार घेऊन बातम्या दिल्या आहेत. उदाहरणच सांगायचं झालं, तर ५ एप्रिल २०१० रोजी तादमेटला इथे सुरक्षादलांच्या जवानांना मारल्याच्या घटनेनंतर वर्षभराने मार्चमध्ये याच गावाच्या पंचक्रोशीतील काही घरं जाळली जात असत्याची मूळ माहिती 'सीजी नेट स्वरा'वरच्याच माध्यमातून मुख्य प्रवाहातील वर्तमानपत्रांपर्यंत पोचली होती.

ही सगळी यंत्रणा कार्यरत ठेवण्यासाठी लागणारं आर्थिक पाठवळ तुम्ही कसं निर्माण करत आहात?

- सुरुवातीला आमच्या प्रयोगासाठी आम्ही काही संस्थांकडून निधी मिळण्याच्या संधी तपासल्या. गेली तीन वर्ष 'नाइट इंटरनॅशनल फेलोशिप'ने आमची आर्थिक विंता काही प्रमाणात मिटवली. यापुढे स्वतःच्या बळावर 'सीजी नेट स्वरा'चं काम चालावं यासाठी आम्ही प्रयत्नशील आहोत. कोणते आर्थिक स्रोत असू शकतील याचा शोध सुरू आहे. सध्या 'इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेन्ट'च्या (आयआयएम) बेंगळुरु शाखेतील विद्यार्थ्यांनी 'सीजी नेट स्वरा'वर प्रकल्प बनविण्याचं काम सुरू केलं आहे. यातून काही आर्थिक स्रोत सापूरू शकतील. मुळात कमीत कमी पैशात स्थानिक पातळीवर माध्यम उर्भं करण्याचा आमचा प्रयत्न आहे. आमची जी कल्पना आहे त्यानुसार एकूण तीस गावांचा समूह

निश्चित केला जाईल (म्हणजे अंदाजे तीस हजार गावकरी). ही गावं स्वतःच स्वतःच मीडिया

सांभाळतील. हा मीडिया कॉम्प्युटर, इंटरनेट, मोबाइल, रेडिओ यांच्या एकत्रित यंत्रणेतून बनलेला असेल. हे मॉडेल शक्य तेवढं स्वस्त करण्यासाठी आणखी प्रयोग करावे लागतील. साधारण पुढच्या तीन-चार वर्षांमध्ये आम्हाला 'सीजी नेट स्वरा'चा पुढे जाण्याचा मार्ग सापेल अशी आशा आहे. कोणालाही आपल्या परिसरात स्थानिक पातळीवर हे मॉडेल अमलात आणता येईल अशी त्याची रचना असायला हवी, असा आम्ही प्रयत्न करतोय. आम्ही आधी ज्या लॅपटॉपचा सर्वर म्हणून वापर करायचो, त्या जागी आता अवघ्या पाच हजार रुपयांमध्ये मिळणारा लहान लॅपटॉप तिथे वापरायला लागलोयत. 'सीजी नेट स्वरा'साठी आवश्यक असलेले चांगल्यातले चांगले मोबाइलही आता पाच हजार रुपयांपर्यंत मिळू शकतात. हा खर्च आणखी कमी करण्याचा आमचा प्रयत्न सुरु आहे.

एक उदाहरण द्यायचं तर गावातील देवळांचं देता येईल. असं देऊळ गावातील सर्वांच्या मदतीने अस्तित्वात येतं. ते त्यांच्या कुठल्या गरजा कशा भागवतं हा वेगळा मुद्दा असू शकतो. पण हे देऊळ त्यांची भावनिक गरज असते आणि ती भागवण्यासाठी ते स्वतःच्या खिशातून पैसे खर्च करतात आणि सामोपचाराने त्या देवळाचा खर्च भागतो आणि ते टिकून राहतं. असंच मीडिया मॉडेल तयार करण्याच्या दिशेने आमचे प्रयत्न आहेत. यात कदाचित काही वर्तमानपत्रांना जोडून घेणं, स्थानिक दुकानदार व विक्रेत्यांच्या जाहिरातीचा वापर करणं, असे आर्थिक स्रोत सापडू शकतील. पण हे सर्व स्पष्ट आराखड्याच्या रूपात सिद्ध करायला आणखी किमान तीनेक वर्षांचा अवधी लागेल.

सध्या आदिवासी भागात होत असलेला मोबाइलचा प्रसार पाहता या माध्यमात इंटरनेट आणि नंतर सोशल मीडियाचीही भर पडण्याची शक्यता आहेच. आपला आवाज जगापर्यंत पोचविण्यासाठी आदिवासी मंडळी सोशल मीडिया वापरतील, असं काही भविष्यातलं चित्र असू शकतं का? आणि समजा, असा वापर केला गेला तरी त्याचा प्रत्यक्षात काही बदल घडवण्यासाठी उपयोग होताना दिसेल का? सोशल मीडियांचं सध्या अस्तित्वात असलेलं स्वरूप प्रवाहाबाहेरच्या मंडळींचा आवाज समजून घेईल, की हा आवाज फेसबुक आर्दीच्या गोंधळात विरुद्ध जाईल?

- यासंबंधी मी तुम्हाला एक उदाहरण देतो, १९४७ सालचं. भारताने आपण लोकशाही राष्ट्र म्हणून अस्तित्वात येणार असल्याचं जाहीर केलं तेव्हा जगभरात त्याची तीव्र प्रतिक्रिया उमटली. राष्ट्र म्हणून असलेलं अस्तित्वच एवढं विखंडित असताना लोकशाहीचा भारताचा प्रयत्न फसेल, गोंधळाची परिस्थिती निर्माण होईल, अशा शंका व्यक्त करण्यात आल्या होत्या; पण तरीही भारत टिकून आहे आणि कमी-जास्त

प्रमाणात का होईना, लोकशाही अस्तित्वात आहे. आणि सर्व दोषांचा विचार केला तरी लोकशाही हाच उपलब्ध पर्यायांमधला सर्वोत्तम पर्याय आहे, हेही सिद्ध झालेलं आहे.

तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून अधिकाधिक लोकांना बोलण्याची सोय करून देणं हे आपलं काम आहे. मोजक्या लोकांच्या हातात (माध्यमांची) सत्ता केंद्रित असणं ही सोपी गोष्ट आहे. त्या तुलनेत माध्यमांचं लोकशाहीकरण प्रथमदर्शनी गोंधळाची परिस्थिती निर्माण करू शकतं; पण त्यातूनच काही सकारात्मक गोष्टी होतील असं मला वाटतं.

पण फेसबुकसारख्या मूळतः खासगी कंपनी असलेल्या माध्यमाकडून या प्रक्रियेला कितपत हातभार लागेल? मुळात ज्या कंपनीचा हेतू नफा कमावण हा आहे ती आदिवासीसारख्या आर्थिक नफ्याच्या दृष्टीने निरुपयोगी समूहाला सोईचं मॉडेल उपलब्ध करून देईल, असं होऊ शकतं का?

-आम्ही म्हणतोय तो 'सोशल मीडिया' म्हणजे कुठल्याही एका कंपनीवर, संस्थेच्या देणगीवर किंवा सरकारी मदतीवर अवलंबून असलेला नाही. हा खन्या अर्थनि सोशल मीडिया असायला हवा, म्हणजे लोकांनी त्यांच्या खिशातून पैसे खर्च करून चालवलेला आणि त्यामुळेच त्यांना वापराचं स्वातंत्र्य असलेला. माध्यमं सध्या श्रीमंतांच्या, मोजक्या उद्योगपर्तीच्या हातात आहेत. त्याचं कारण माध्यम बनण्यासाठी जी यंत्रणा लागते ती महाग आहे; ती सुरु ठेवायला, तिचा सांभाळ करायला भरपूर पैसा खर्च करावा लागतो. हा खर्च कमी करणं आणि मोजक्या मंडळीकडून अधिकाधिक लोकांच्या हातात माध्यमं पोहोचवणं हा लोकशाहीकरणाच्या प्रक्रियेचा आवश्यक भाग आहे.

आम्ही ज्या सोशल मीडियाची संकल्पना मांडतोय त्यात समजा एका ठराविक दिवशी सत्तर टक्के मंडळी पाणीप्रश्नाबद्दल बोलत असतील, तर ती त्या दिवशीची हेडलाइन असेल. सध्या जी मोजक्या मंडळींच्या निर्यांवर हेडलाइनची निवड ठरते त्याएवजी ती लोकशाही पद्धतीने ठरेल. यासाठी कॉम्प्युटर, इंटरनेट, मोबाइल, रेडिओ यांची स्वस्तात उपलब्ध होणारी एकत्रित यंत्रणा असणं हा महत्वाचा टप्पा असणार आहे. 'सीजी नेट स्वरा'च्या माध्यमातून मोबाइल, इंटरनेट, कॉम्प्युटर यांचा वापर केला जातोय. यात रेडिओही समाविष्ट कसा करता येईल ते आम्ही पाहतो आहोत. मुळात बातपीचा प्रवास वरपासून खालपर्यंत होण्याएवजी खालपासून वरपर्यंत होईल, असा हा खराखुरा सोशल मीडिया असावा अशी आमची कल्पना आहे.

■ संवादक: अवधूत डॉंगरे

मोबाइल: ९४२१२२९२५१
avadhoot.dongare@uniquefeatures.in